

Сучасний вимір глобалізації: концепції і реальність

Сергій Шергін
доктор політ. наук,
професор,
завідувач
кафедри глобальних і
регіональних систем
Дипломатичної академії України
при МЗС України,
м. Київ

“Я дивлюсь на все з погляду ноосфери і думаю, що в бурі і грізії, в жаху і стражданнях стихійно народиться нове прекрасне майбутнє людства”.
В.І. Вернадський

Контент-аналіз значного масиву вітчизняної та іноземної суспільно-політичної літератури та відповідних текстів показує, що індекс використання в них терміна **глобалізація** майже дорівнює аналогічному показнику такого популярного терміна як демократизація. До речі, обидва терміни мають певний ступінь функціональної взаємозалежності, хоча й відмінні за поняттєвим змістом і сферою застосування.

Вперше цей термін з'явився в 70-х роках ХХ ст. у літературі з менеджменту та бізнесу для позначення нових стратегій світового виробництва та розподілу. Цей термін почали вживати теоретики створеного в 1968 р. Римського клубу для системного вивчення глобальних проблем, розробки моделей світового порядку та дослідницьких проектів планетарного розвитку. На думку американських авторів “Енциклопедії постмодернізму”, в суспільні науки він увійшов через географію та соціологію, а в гуманітарні —

через антропологію та культурологію. Економісти ж почали використовувати його для пояснення феномену злиття ринків продуктів, що виробляються транснаціональними корпораціями (ТНК). Свою концептуальну інтерпретацію він здобув лише на початку 1980-х рр. у наукових працях американських соціологів **Дж. Макліна** та **Р. Робертсона**.

При цьому в широкий науковий обіг цей термін увійшов у 1990-і рр., практично витиснувши поняття “постмодернізм”, яке використовувалось для описання складності та різноманітності соціально-політичних процесів і явищ сучасного світу. Саме в такій площині застосовував це поняття в своїх працях американський економіст японського походження **К. Омае**, який розглядав світову економіку в контексті взаємного впливу трьох силових центрів: ЄС, США і Японії, а також домінування на міжнародній економічній арені “глобальних фірм”.

Теоретична плутанина чи методологічний плюралізм?

Слід зазначити, що в арсеналі суспільних наук безліч різноманітних дефініцій і концепцій глобалізації. Для визначення глобалізації використовують поняттєвий апарат з багатьох галузей знань про суспільство. Політологи, філософи, соціологи, історики та економісти з різних країн і наукових шкіл роблять наголос на політичних, філософських, соціокультурних, історичних і економічних аспектах цього складного явища та досить суперечливого процесу. Однак у поняттєвому апараті суспільних наук немає універсального визначення цього явища, тому його трактують залежно від світоглядного підходу тих дослідників, які представляють окремі країни та наукові школи. З приводу складності тлумачення поняття глобалізації американський політолог **Ф. Джеймсон** зазначив, що воно є подібним “до опису слона, зробленого кількома сліпими, які торкаються до його різних частин”.

Така сама неоднозначність існує серед науковців і в питанні про термін початку дії глобалізації. Іноземні та

бов'язана краху всієї системи соціалізму на чолі з Радянським Союзом і тотальній перемозі ринкової економіки та ліберальної демократії.

Політологи визначають глобалізацію як об'єктивний процес реструктуризації та якісного розвитку міжнародного середовища, або глобальної соціально-економічної системи. Історики, соціологи і філософи розглядають глобалізацію, по-перше, як постійний історичний процес, що розвивається, по-друге, як процес гомогенізації та універсалізації світу. Спеціалісти в галузі макроекономіки розглядають глобалізацію в контексті розвитку світових ринків товарів, послуг, капіталів і праці, а також транскордонних процесів взаємодії. Деякі з них визначають глобалізацію як новий етап міжнародної конкуренції, для якого характерний поставлений на інформаційно-технологічну базу процес активного залучення до міжнародного бізнесу ресурсів і продуктів, що піддаються відтворенню і копіюванню на різних територіях і в різних соціокультурних середовищах. На їхню думку, це спричиняє різке прискорення транснаціоналізації світового господарства, що є відмінною особливістю сучасного етапу глобального розвитку.

Прихильники комплексного підходу до глобалізації визначають її як “комунікаційну глобалізацію”, яка завдяки поширенню засобів зв'язку вплинула революційно на всі сторони життя людства. У цьому контексті феномен глобалізації розглядають як взаємодію інформаційної технології і світової економіки. Приміром, американський політолог **В. Андерсон**, який досліджує глобалізацію в економічному, політичному, культурному, інформаційному і біологічному контекстах, пише про ослаблення ролі ідеології, просування до глобального відкритого суспільства, а також про створення по-справжньому “єдиного світу”.

Важливо зазначити, що ставлення до глобалізації — позитивне чи негативне — залежить, як правило, від рівня економічного розвитку та цивілізаційного типу конкретної країни. Але ця залежність не є строго детермінованою. Наприклад, у розвинених країнах Заходу, які є авангардом глобалізації, та неіндустріальних країнах Сходу багато так званих “глобал-скептиків”. Водночас у країнах, що розвиваються, є чимало політиків та громадських діячів, які саме в глобалізації вбачають можливість подолати економічну відсталість, забезпечити суспільний прогрес та досягти соціальної стабільності.

Представники західної політичної науки, як правило, трактують глобалізацію з прагматичних позицій “національного інтересу” й пов'язують цей процес з можливістю поширення в світі ринкових відносин, принципів ліберальної демократії і прав людини. Характерною у цьому плані є позиція **Ф. Джеймсона**, який вважає, що глобалізація насправді означає стандартизацію сфер виробництва і споживання. Таку саму думку має інший американський політолог **Дж. Най**, для якого глобалізація — це “зрос-

вітчизняні дослідники ведуть відлік глобалізації з різних точок історичного часу. Одні вважають, що глобалізація веде свій початок з розподілу праці, розвитку міст-полісів і міжнародної торгівлі, тобто ще з античних часів. Інші пов'язують глобалізацію з епохою Великих географічних відкриттів та розвитком колоніальної системи. Існує досить обґрунтована система поглядів стосовно того, що сучасний етап глобалізації почався лише в другій половині ХХ ст. і був пов'язаний з науково-технічною революцією, зокрема в галузі інформації та комунікацій. Нарешті, деякі аналітики стверджують, що справжня глобалізація своїм бурхливим розвитком зо-

Фронтон будинку Європейської Комісії в Брюсселі

тання мереж взаємозалежності”. Однак, для багатьох дослідників із країн світової периферії, глобалізація — це просто інший термін для позначення глобальної гегемонії США. Цю тезу підтверджує висловлення *Дж. Грея* про те, що глобалізація є “революційним захопленням” США світової економіки, тому “сходження на престол фундаментального вільного ринку” відповідає лише американським інтересам.

Серед теоретичних проблем визначення сутності глобалізації найбільшою є проблема співвідношення глобалізації з вестернізацією.

З цього питання сформувався два підходи.

Перший виходить із того, що глобалізація є процесом ширшим, ніж вестернізація. Серед західних теоретиків першої величини такої позиції дотримуються *Е. Гідденс, Р. Робертсон, В. Коннолі, М. Олброу*. Переконливим аргументом на користь цієї позиції слугує успішний досвід суспільної модернізації країн Східної та Південно-Східної Азії (Японія, Китай, Південна Корея, В'єтнам, Сінгапур, Малайзія, Таїланд). Процеси оновлення в цих країнах не трансформувались у суцільну вестернізацію, від якої могли б постраждати традиційні соціокультурні підвалини азійських суспільств. Цей приклад свідчить, що перехід до індустріально розвинених систем у принципі можливий без вестернізації.

Другий підхід представляють *С. Амін, Л. Бентон* і *Р. Гіпін*, які вбачають у глобалізації просту дифузцію західного модернізму, а інтернаціоналізацію розглядають як побічний продукт американського світового порядку, що має тенденцію до розширення. До речі, їхній колега *А. Каллінікос* іде ще далі і трактує глобалізацію як нову фазу імперіалізму, коли національні уряди стають агентами монополістичного капіталу. Приблизно такої ж позиції дотримується *Ф. Фукуяма*, який вважає, що тріумф ліберальної демократії означає завершення суспільно-формаційного розвитку — “кінець історії”. Виходячи з цієї тези, він пропонує поширити ліберальну демократію і, відповідно, американський спосіб життя на весь світ, тобто глобалізувати їх. Отже, такий напрямок політичної думки під

глобалізацією розуміє уніфікацію життя на засадах ліберальних цінностей шляхом реплікації ключових соціальних цінностей розвинених індустріальних країн суспільствами, що обрали шлях демократизації. Позначаючи глобалізацію як один із варіантів вестернізації, ці теоретики входять у сферу дослідження взаємовідносин між цивілізаціями. Спрямованість цих взаємин чітко визначив відомий американський політолог *С. Гаунтінгтон* у формулі — “Захід проти решти світу”.

Між цими двома західними науковими школами триває досить запекла полеміка. Головна проблема цієї дискусії полягає не в тому чи іншому визначенні змісту глобалізації, а в тому, чи зможе незахідний світ вступити у фазу глобалізації без попередньої вестернізації, тобто без відмови від власної культури на користь соціокультурних цінностей та цивілізаційних підвалин Заходу?

Окрему методологічну позицію стосовно структури та майбутнього глобального світу займає багаторічний директор Центру *Ф. Броделя* при Університеті штату Нью-Йорк економіст і соціолог *І. Валлерстайн*. У його концепції світових систем: “міні-системи”, “світові імперії” та “світові економіки” капіталізму як сучасному носію глобалізації у прийдешньому немає місця. За його прогнозами, в період 2050–2075 рр. “ми не будемо жити в капіталістичній світ-економіці, а при якомусь іншому новому порядку чи порядках, при якійсь новій історичній системі чи системах”. На його думку, подолання системного безладу, спричиненого “історичним капіталізмом”, можливе лише за умов створення нової історичної системи, яка була б позбавлена ієрархічної нерівності.

Протилежною і найбільш радикальною серед західних аналітиків є позиція *Зб. Бжезинського*, чие геополітичне кредо полягає в необхідності продовження стратегії американського експансіонізму з метою забезпечення якщо не “глобальної гегемонії”, то “глобального лідерства”. Вважаючи глобалізацію цілком природним явищем, “благоговірним і незупинним процесом”, він у її підтримці покладається у першу чергу на ТНК і міжнародні організації. Розуміючи неоднозначну реакцію світової спільноти на глобалізацію, Зб. Бжезинський зазначає, що “демократизація глобалізації буде довгим, складним і важким процесом, котрий часто може повертати назад і вимагатиме твердого американського лідерства”.

На іншому полюсі теоретичних і прикладних досліджень у цій галузі перебувають дослідники провідних країн СНД, які стали переважно об'єктами глобалізації. Серед них ми відзначимо російських дослідників, які з теоретичних позицій намагаються обґрунтувати процес адаптування зовнішньополітичної стратегії Росії до вимог і наслідків глобалізації. Масштаб цієї діяльності вражає: у ній бере участь чимало відомих російських вчених, залучено багато структур — від академічних інститутів до численних неурядових організацій і дослідницьких центрів, створених у добу “російської демократії”. При цьому така діяльність здійснюється не тільки бюджетним коштом, але й із залученням грантів різних фондів і спонсорів: Фонду Карнегі за Міжнародний мир, Фонду Макартурів, Інституту “Відкрите суспільство” під егідою Фонду Сороса тощо.

Проте визначити питому вагу а, надто, ефективність участі наукової спільноти Росії в цілому і кожної структури зокрема в дослідженні проблем глобалізації дуже важко. Можна лише позначити загальний вплив досить різнобарвної з погляду ідеологічних переконань наукової спільноти на аналітичний і прогностичний сценарій глобальних трансформацій у ХХІ ст. Слід також зважити на сильні академічні традиції і школи російської політичної науки, які хоч і постраждали від ринкових пертурбацій, все ж таки зберегли свій вплив на російський політикум.

Упродовж останніх десяти років російська політична наука, зокрема в галузі глобалістики та глобального управління збагатилась серйозними дослідженнями та новими персоналіями. Серед авторів численних монографій і наукових статей з комплексних питань глобалізації можна відзначити *М. Афанасьєва, Е. Азроянца, Є. Бажанова, О. Богомолова, О. Братимова, І. Василенко, О. Вебера, К. Гаджієва, Ю. Горського, Д. Гвішіані, М. Делягіна, В. Долгова, В. Загладіна, С. Капицю, А. Костіна, В. Коллонтай, В. Коваленка, В. Кузнєцова, В. Кувалдіна, М. Косолапова, Е. Кочетова, М. Лебедєву, М. Мойсєєва, О. Неклєссу, О. Панаріна, А. Петрова, Л. Сморгунова, С. Удовика, А. Урсула, А. Уткіна, Г. Хозіна, М. Чешкова, Ю. Шишкова, Ю. Яковца* та інших.

Серед них необхідно відзначити представників школи “універсального еволюціонізму”, які працювали під керівництвом *М. Мойсєєва*. Ця школа глобалістики критикувала доповіді Римського клубу за їхнє розуміння

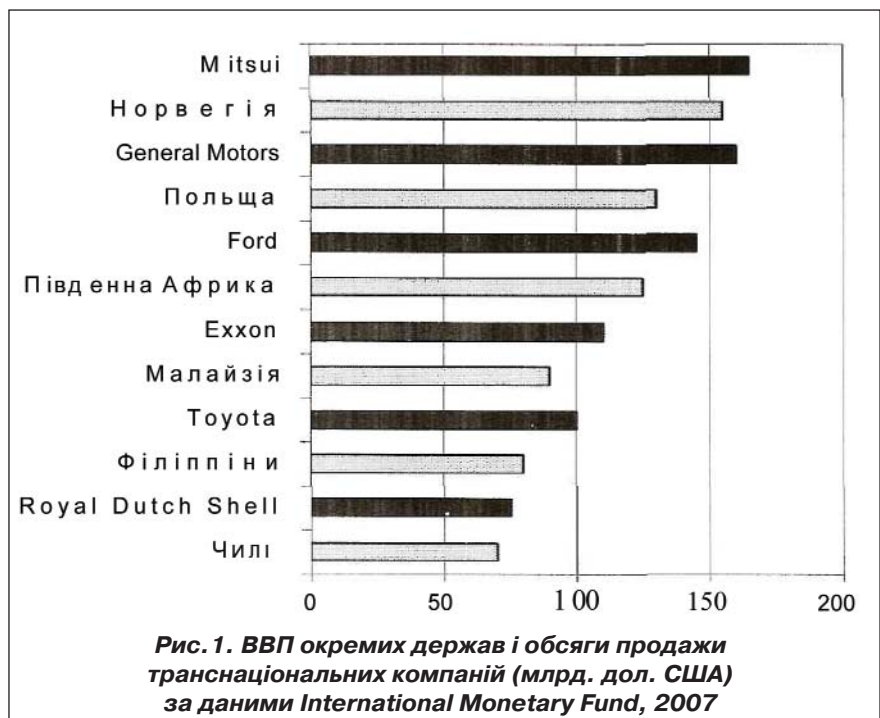
ролі природи як пасивної та неактивної реакції на життєдіяльність людства в планетарному масштабі. Вона також виступала опонентом концепції сталого розвитку. Привертає увагу школа “контрольованого глобального розвитку” *Д. Гвішіані*, яка розвивала глобалістику на теоретико-методологічних засадах соціології, а перехід до інформаційного суспільства розглядала як дороговказ до вирішення глобальних проблем.

Такі наукові традиції, що їх було закладено в 1990-і роки на засадах неолібералізму, сьогодні набувають подальшого розвитку в російській глобалістиці. Представники сучасних російських наукових шкіл трактують глобалізацію як “цільову функцію історичного процесу” (*Е. Азроянц*), “процес, який створює транснаціональні зв'язки і простори” (*А. Петров*), “з'єднання в загальносвітові проблеми локальних проблем” (*Е. Кочетов*), “становлення і гармонізацію багатомірного і багаторівневого світу, який взаємопов'язаний в одних вимірах і гетерогенний в інших” (*С. Удовик*), як “втягування людства в єдину систему фінансово-економічних, суспільно-політичних і культурних зв'язків на основі найсучасніших засобів інформатики і телекомунікацій” (*О. Вебер*). Взагалі цим традиціям притаманний комплексний нормативно-позитивістський підхід до глобалізації, який влучно сформулював *Л. Сморгунов*, розуміючи під глобалізацією “універсалізацію раціональних норм, що регулюють поведінку суб'єктів суспільної життєдіяльності через пріоритетність норм міжнарод-

ного права та уніфікацію національних правових систем”. Прихильники цього напрямку головну проблему вбачають у поверненні Росії до світової цивілізації та її прискореній інтеграції до співтовариства розвинених держав.

Протилежний, тобто радикалістський або неомарксистський підхід до глобалізації пов'язаний з представниками національно-державної традиції, які, посилаючись на подвійну геополітичну й соціокультурну природу Росії, пропонують її розвиток як суто євразійської держави і дотримуються антиглобалістських позицій. З таких позицій глобалізацію інтерпретують як політику “глобальної Півночі”, спрямовану на завоювання країн світової периферії з метою їх експлуатації (*К. Гаджієв, А. Уткін, О. Панарін*). Останній робить наголос на паразитарному характері глобалізації, яку, на його думку, відверто скеровано на виживання так званого “золотого мільярда” за рахунок периферійних країн.

Відзначаючи розмаїття концептуальних підходів, оцінок і думок щодо глобалізації серед зарубіжних науковців, варто зупинитися на питанні про ставлення до цього явища українських дослідників. Принагідно зауважимо, що загальним методологічним підходом до вивчення цієї проблематики українськими науковцями є їхня зосередженість не стільки на концептуальних, скільки на праксеологічних аспектах глобалізації в контексті євроатлантичного курсу країни. Причина такої “методологічної диспропорції”, на нашу думку, полягає в дефіциті напрацьованих на національному рів-

ні теорій і концепцій глобалізації як інтегральних аналітичних складників світового політичного процесу. Дається взнаки і одновекторність регіонального виміру зовнішньополітичної стратегії України, який концептуально забезпечують відповідні структури та аналітики.

Серед українських науковців і фахівців, які відомі своїми працями з комплексних питань глобалізації і глобального управління, слід відзначити *О. Білоруса, В. Бебика, І. Вітера, А. Гальчинського, В. Дергачова, Р. Дацківа, О. Зернецьку, М. Кармазіна, С. Кононенка, В. Космину, С. Кримського, А. Кудряченка, Д. Лук'яненка, В. Лукашевича, Є. Макаренка, Ю. Мацейка, О. Скаленка, С. Соколенка, Ю. Пахомова, Ю. Павленка, М. Павловського, Т. Пергу, М. Шепелєва, Ю. Щербак, С. Шергіна, С. Юрченка.*

Проте тих, хто системно займається інформаційним моніторингом і дослідженням проблем глобалізації, в Україні порівняно небагато. Передчасно також говорити про існування сталих наукових шкіл із зазначеної тематики, якщо брати за критерій кількість фундаментальних публікацій та академічних і університетських шкіл. Серед українських вчених слід передусім назвати *О. Білоруса, С. Кримського, Д. Лук'яненка, Ю. Пахомова, Ю. Павленка, С. Соколенка* та *М. Шепелєва*, праці яких за науково-теоретичним рівнем та популярністю відповідали б цим критеріям.

Щоправда, останнім часом помітно поживалась дослідницька робота з розробки методології оцінки процесів глобалізації в контексті інтересів і сучасної стратегії України. Ця діяльність проводиться на основі ідей і концепції видатного українського вченого академіка В.І. Вернадського про вирішальне значення ноосфери для розвитку та майбутнього людства. Ідея трансформації біосфери в ноосферу фактично є схемою ієрархії філософсько-політичних, природно-наукових і техніко-економічних аспектів глобальних проблем сучасності. Відтак у рамках цієї парадигми в Україні визначився комплексний, зокрема соціально-економічний напрям досліджень процесів глобалізації.

Теоретичні засади глобалістики і глобального розвитку в нашій країні вперше були розроблені в колективній монографії “Глобалізація і безпека розвитку” (2001 р.) під редакцією члена-кореспондента НАН України О.Білоруса. Автори цієї книги докладно описали природу глобалізації, визначили її закономірності, а також дали критичну оцінку сучасних глобальних трансформацій у контексті національної стратегії України. Визначаючи структуру глобалістики як галузь теоретичного міждисциплінарного знання про глобальний світ, О. Білорус стверджує, що “*в методології досліджень глобалізму і глобалізації поступово перемагає комплексний, системний підхід, який розглядає глобалізацію як в економічному, так і геополітичному, соціальному, екологічному, інформаційному, соціокультурному контексті*”.

У 2001-2006 рр. було опубліковано серію монографій і підручників з комплексних питань глобалізації, сталого розвитку і глобального управління. Оцінюючи глобалізацію, українські дослідники вбачають в її природі багато позитивних і негативних моментів. Деякі з них схильні навіть наші суто внутрішні проблеми розвитку пояснювати дією глобальних факторів. Скажімо, автори монографії вважають, що шокова терапія, начебто нав'язана Україні Заходом, поставила її економіку на грань катастрофи. За їхніми підрахунками, Україна в період реформ, які проводились за рекомендаціями так званих “глобальних структур” — МВФ і Світового банку, втратила дві третини свого економічного потенціалу. Такий підхід щодо нас-

лідків глобалізації не є специфічно українським явищем. Справа в тому, що вчені й політики в різних країнах світу постійно дискутують з питання про підсумковий математичний знак глобалізації — мінус чи плюс (за словами *Е. Гідденса*, “велике глобалізаційне сперечання”).

Солідаризується з авторами згаданої вище монографії колишній директор Національного інституту стратегічних досліджень при Президенті України *А. Гальчинський*, який зазначає, що глобалізація в її нинішній інтерпретації — це “рух напрямку світової наддержави з її системною ідентифікацією та внутрішньою стратифікацією”. До того ж, він заперечує необхідність застосування рецептів, що їх рекомендують Україні для проведення системних реформ МВФ і Світовий банк.

Іншої позиції щодо сучасного виміру глобалізації в контексті інтересів України дотримується директор Центру глобальних і регіональних досліджень Києво-Могилянської академії *Ю. Щербак*. Він вважає, що без допомоги організацій, що визначають глобалізацію, “українську державу на початковому етапі її існування очікував повний фінансовий крах”.

Зовнішньополітичні аспекти глобалізації з позиції теорії “середньодержавності” розглядали *С. Кононенко* і *В. Дударьов*. На їхню думку, глобалізація диктує нові правила гри для середньодержавних країн, які повинні

Таблиця 1. Глобальна інтеграція в 2007 р.

Країна	Торгова відкритість*	Інвестиційна відкритість**
АЗІЯ		
Гонконг	297	8,4
Сінгапур	275	24,6
Китай	40	25,7
Філіппіни	80	9,0
Індонезія	53	6,5
Малайзія	194	17,9
Таїланд	90	2,9
Південна Корея	67	1,1
Тайвань	90	2,7
Індія	27	3,6
ЛАТИНСЬКА АМЕРИКА		
Мексика	48	17,1
Бразилія	15	4,7
Аргентина	16	11,7
Чилі	54	10,8
Венесуела	49	7,6
Колумбія	35	14,8
Перу	30	24,7
ЦЕНТРАЛЬНА ТА СХІДНА ЄВРОПА		
Польща	53	18,1
Чехія	108	18,6
Угорщина	67	59,7
Росія	44	0,9
Румунія	60	8,7
США		
США	18,3	5,9
Японія		
Японія	15,2	0,1
Німеччина		
Німеччина	40,8	1,7

Примітки:

* (експорт+імпорт)/ ВВП

** частка внутрішніх інвестицій у загальних капіталовкладеннях

Джерело: OECD, UN, World Investment Report, 2007

мати не менше трьох векторів зовнішньої політики. Одновекторну політику може мати або надто сильна, або надто слабка держава, а двовекторна політика позбавлена гнучкості в своєму стратегічному виборі. У наукових працях *М. Шепелєва* наголос зроблено на дослідженні геоецивілізаційних засад глобалізаційного процесу та політичної системи мондіалізму як продукту технологізації глобального управління.

Не можна не згадати про велику роль, яку зіграв у залученні України до глобальних трансформацій і світових процесів один із найвідоміших західній науковій спільноті громадянин Канади професор Б. Гаврилишин. Він, зокрема, переконаний у тому, що унікальність стратегічного положення і розмір України “підвищують імовірність відновлення курсу на членство в Європейському Союзі”.

Резюме: розмаїття методологічних підходів до вивчення глобалізації, теоретичних інтерпретацій її сутності та оціночних суджень щодо її впливу та наслідків свідчить про складність, масштабність, багатofакторність і неоднозначність природи цього явища. Це дає підставу *інтерпретувати глобалізацію як об’єктивний процес створення цілісної глобальної економіки, міжнародно-політичного оформлення цієї цілісності та прагнення транснаціональних еліт скористатися її можливостями для налагодження системи глобального управління й контролю.* Таким чином, йдеться про мондіалізацію як відповідь на вимогу економічної системи глобалізму.

Глобалізація як комплексне гео-

політичне, економічне та соціокультурне явище впливає на всі сторони життєдіяльності та функціонування залучених до цього процесу суспільних і політичних систем. Внаслідок цього відбувається ослаблення традиційних зв’язків і бар’єрів, які ізолюють держави і народи один від одного і водночас захищають їх від нерегульованих зовнішніх впливів.

Глобалізаційні процеси підготували наприкінці ХХ — початку ХХІ ст. нове підґрунтя для зміни форм державності в ході становлення постіндустріального інформаційного суспільства. Під тиском глобалізаційних процесів національна держава зазнає різновекторних впливів, і не лише однозначно руйнівних, хоча останні переважають. Руйнація загрожує як структурно-функціональним аспектам національної державності — гомогенізації і суверенізації, так і її систем-

ним засадам.

Водночас, глобалізаційні процеси обумовлюють посилення взаємозалежності та взаємозв’язків між національними політичними інститутами в усьому світі, що значно ускладнює контроль над глобальною трансформацією сучасної системи міжнародних відносин державами та стимулює розвиток новітніх технологій, за допомогою яких вони можуть більше впливати на події в світі.

Україна на терезах глобалізації

Україна відчула вплив глобалізації з перших років незалежності, коли її економіка, валютно-фінансова система та соціальна сфера стали відкритими для усього світу і насамперед для країн, що виступають у ролі авангарду глобалізації. Втягуючись у процес глобалізації, Україна, з одного боку, має всі шанси скористатися її перевагами. З іншого, вона стає більш відкритою для нових викликів і загроз, на які треба швидко реагувати і від яких треба захищатися.

Для оцінки ступеня участі в процесах глобалізації окремих країн застосовують різні методики, здебільшого розроблені експертами МВФ, Світового банку, спеціалізованих установ ООН і засобами масової інформації.

Найпопулярніший серед них — це *індекс глобалізації, розроблений Фондом Карнегі* за міжнародний мир (аббревіатура СЕІР), який щороку складають рейтингова компанія *A.T. Kearney* та журнал *Foreign Policy* на основі 14 показників економічної, політичної, технологічної та соціальної інтеграції, згрупованих у чотири основні блоки:

— економічна інтеграція: обсяги між-

народної торгівлі, прямих і портфельних інвестицій, різних виплат, що здійснюються з перетинанням кордону;

— **персональні міжнародні контакти:** зарубіжні поїздки, туризм, кількість міжнародних телефонних розмов і поштових відправлень;

— **технологічна інфраструктура:** кількість Інтернет-провайдерів і користувачів Інтернету;

— **участь у глобальних політичних процесах:** кількість міжнародних організацій і місій ООН, в яких країна бере участь, кількість іноземних дипломатичних представництв тощо.

У 2007 р. до рейтингу було включено 72 країни, в яких проживає 88% населення планети і які представляють 97% світової економіки. З пострадянських країн у ньому враховано Україну, Росію й Естонію. **Україна в цьому рейтингу посіла 43-є місце**, що на чотири позиції нижче торішнього показника. **Результати України у розрізі основних показників були такі: економічна інтеграція — 17-е місце; персональні міжнародні контакти — 49-е; розвиток глобальних технологій — 53-е; участь у глобальних політичних процесах — 55-е місце. Отже, Україна увійшла в десятку переможців за показником “членство в міжнародних організаціях”.**

У десятку найбільш глобалізованих економік світу увійшли Сінгапур, Гонконг, Нідерланди, Швейцарія, Ірландія, Данія, США, Канада, Йорданія та Естонія. За рік США змістилися на чотири позиції (в 2006 р. вони займали 3-є місце). Швейцарія і Канада — на дві. Нідерланди піднялися на чотири рядки — це був найзначніший прогрес у 2007 р. Аналогічний результат продемонструвала тільки Колумбія. Естонію і Йорданію вперше враховано засновниками рейтингу.

Останні десять рядків рейтингу зайняли: Іран (останнє 72-е місце), Індія, Алжир, Індонезія, Венесуела, Бразилія, Китай, Туреччина, Бангладеш і Пакистан. Для порівняння, Велика Британія зайняла 12-е місце, Фінляндія — 18-е, Ізраїль — 21-е, Німеччина — 22-е, Франція — 25-е, Японія — 28-е, Італія — 34-е, Польща — 41-е, Саудівська Аравія — 52-е місце. Упродовж року рівень глобалізованості найбільше знизився в Росії, Китаї та Бразилії — вони опустилися в рейтингу на 15 позицій. Значне послаблення позицій Росії в рейтингу глобалізованих країн — 62-е місце пояснюється тим, що її економіка дедалі більше залежить від експорту енергоресурсів.

Інший індекс глобалізації (абрєві-

атура КОФ) був опрацьований Швейцарським інститутом дослідження бізнес-циклів. За допомогою цього індексу здійснюється комплексне оцінювання включення країни до процесів глобалізації.

Інтегральний індекс КОФ враховує три показники глобалізації: економічної, соціальної і політичної.

В 2007 р. до рейтингу було включено 122 країни світу. **Індекс глобалізації України становив 61,8, виходячи зі 100 максимально можливих балів.** Із цим результатом наша країна опинилася на 50-й позиції в рейтингу. Для порівняння зазначимо, що в 2006 р. індекс глобалізації становив 61,1. Результати України за конкретними показниками були такими: економічна глобалізація — 55,2 (75-е місце); соціальна — 57,8 (48-е місце); політична глобалізація — 77 (39-е місце).

Крім зазначених індексів існує ще **індекс глобальної конкурентоспроможності** (абрєвіатура GCI), створений у 2004 р. для Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ). Наприкінці жовтня 2007 р. ВЕФ представив до уваги світової спільноти “Звіт про глобальну конкурентоспроможність 2007-2008”. Як зазначив засновник і виконавчий директор ВЕФ **К. Шваб**, цей документ є “важливим інструментом, який політичні діячі та лідери бізнесу можуть використати для формулювання досконалішої економічної політики та інституціональних реформ”.

За даними звіту, групу країн-лідерів, що увійшли до першої десятки, представляли США, Швейцарія, Данія, Швеція, Німеччина, Фінляндія, Сінгапур, Японія, Велика Британія і Нідерланди. Серед країн СНД найвищу позицію — 58-е місце — посіла Росія. Далі йшли: Казахстан — 61-е місце, Узбекистан — 62-е, Азербайджан — 66-е, Грузія — 90-е, Вірменія — 93-е, Молдова — 97-е. **Україна у цьому списку зі 131 країни зайняла 73-є місце (в 2006 р. — 69-е місце).** При цьому Україна поступилася таким країнам як Литва — 38-е місце, Латвія — 45-е, Угорщина — 47-е, Польща — 51-е, Хорватія — 57-е, Росія — 58-е, В'єтнам — 68-е, Бразилія — 72-е. До речі, серед країн, що розвиваються, позиції лідерів посіли Китай та Індія — 34-е і 48-е місця відповідно. Останнє, 131-е місце в рейтингу посіла Республіка Чад.

Перелік конкурентних переваг економіки України є доволі коротким і містить 18 пунктів. Серед них доцільно відзначити: практику наймання та звільнення персоналу — 16-е місце, величину державного боргу — 17-е, доступ до вищої освіти — 17-е, участь жінок у трудовій діяльності — 26-е,

відношення продуктивності праці до заробітної плати — 26-е, якість залізничної інфраструктури — 31-е, здатність до інновацій — 40-е, якість математичної і природничо-наукової освіти — 44-е, якість освітньої системи — 47-е місце. Утім, список недоліків соціально-економічної сфери України є дуже довгим і включає 92 позиції. Доцільно назвати основні: темпи поширення туберкульозу — 86-е місце, середню тривалість життя — 89-е, “відплив мізків” — 93-е, ефективність антимонопольної політики — 98-е, професіоналізм керівників вищої ланки — 102-е, обмеження на рух капіталу — 102-е, рівень інфляції — 106-е місце, якість авіаційної інфраструктури — 116-е, якість автомобільних доріг — 116-е, торгові бар'єри — 123-е, податковий тягар — 123-е місце.

Найнижчий результат у рейтингу глобальної конкурентоспроможності Україна має в категорії — “якість інституцій” — 115-е місце. Достатньо назвати такі показники: організовану злочинність — 97-е місце, ефективність корпоративного управління — 101-е, довіру суспільства до політиків — 107-е, захист прав інтелектуальної власності — 108-е, ефективність ви-

користання державного бюджету — 111-е, незалежність судової системи — 111-е, захист прав власності — 118-е, прозорість ухвалення урядових рішень — 119-е, етичну поведінку компаній — 128-е місце.

Отже, саме якість державних інституцій є, якщо не головним, то важливим чинником низької конкурентоспроможності України в рейтингу глобалізованих країн.

Резюме: Навіть при суто формалізованій методиці обчислювання статистичних даних про місце України в процесах глобалізації очевидно є наша системна відсталість практично в усіх її вимірах і, головне, економічному та соціальному.

Трансформаційні процеси, що відбуваються в Україні паралельно з тенденціями і проявами глобалізації, супроводжуються економічною кризою. У зв'язку з цим погіршується стан ресурсного забезпечення економічного розвитку, особливо його фінансового складника. Розбалансованість фінансової системи, платіжна криза, спричинена переходом до світових цін на енергоносії та відсутність значних внутрішніх нагромаджень обумовили гостру потребу в зовнішніх коштах для

забезпечення господарської рівноваги та сталого економічного зростання. У свою чергу, це призводить до зростання зовнішнього боргу, який важким тягарем лягає на платників податків, тобто на українське населення. Найкритичнішою для України обставиною є те, що упродовж останніх де-

сяти років практично не відбулось позитивних змін у соціально-економічній сфері. Ця обставина, враховуючи можливе зростання соціальної напруги та невдоволення народу, повинна стати сигналом тривоги для національного істеблішменту та всього українського політикуму.

Опитування 45 тис. осіб із 47 країн світу показало, що загалом людство схвалює процес глобалізації. Більшість опитаних підтримують вільну торгівлю, вільні ринки і діяльність транснаціональних корпорацій. Головними причинами стурбованості є нерівність, загрози довкіллю і національним культурам, а також проблема імміграції.

Pew Research Center проводить такі дослідження декілька років поспіль. Зіставлення їхніх результатів показує, що жителі країн Заходу нині висловлюють менше захоплення з приводу вільної торгівлі. У нових гігантах світової економіки — Індії та Китаї — ці явища, навпаки, викликають схвалення. У державах Східної Європи та Латинської Америки стала користуватися особливою популярністю ідеологія вільного ринку — на думку опитаних, капіталізм здатний забезпечувати їм і їхнім країнам вищий рівень добробуту, аніж інші економічні системи. Наприклад, у США 59% підтримують вільну торгівлю, 45% — діяльність іноземних компаній на американському ринку, 71% — ринкову економіку. Для Росії ці показники дорівнюють відповідно 82%, 46% і 53%, для України — 91% (торгівля), 47% (іноземні компанії) та 66% (вільний ринок).

У всіх державах (і бідних, і багатих) більшість населення висловлюється за те, щоб влада використовувала які-небудь механізми, які обмежують наплив іммігрантів до країни. Ще одне спостереження: люди, які висловлюють стурбованість з приводу втрати їхніми суспільствами національної самобутності, також є найбільш переконаними противниками імміграції. Цікаво, що антиімміграційні настрої найсильніші в одній із найбідніших країн світу: у Республіці Кот-д'Івуар 94% опитаних висловлюються за скорочення імміграції. Серед індустріально розвинених країн до іммігрантів найприхильніше налаштовані Швеція (43%) і Канада (35%), а іншому полюсі перебуває Італія (практично ніхто з опитаних італійців не висловився за підтримку імміграції). У США 75% населення висловлюються за введення обмежувальних заходів стосовно іммігрантів, 23% — проти цього. У Росії відповідно — 72% і 23%, в Україні — 63% і 32%.

Цікаво розподілилися думки щодо релігії у сучасному суспільстві. У державах Азії, Африки та Близького Сходу більшість населення переконані, що віра в Бога є необхідною для підтримання високого рівня суспільної моралі. В Європі, навпаки, пріоритетною є думка, що мораль можна підтримувати і без релігії. Роль релігії особливо велика в бідніших державах — винятками з цього правила є багаті США та Кувейт.

Більшість населення світу підтримують демократичні цінності, такі як релігійна свобода і незалежна юридична система. Однак диявол причаївся в деталях. Попри те, що значна частина жителів держав, які розвиваються, переконані в тому, що їхнім країнам цілком підходить західний стиль демократії, вони звертають увагу на інше. Наприклад, при виборі між сильною демократією і процвітанням, більшість: 14 і 36 країн, які розвиваються, вибрали би процвітання (у країнах Заходу першість належить демократії). У мусульманських країнах і Росії більшість жителів переконані, що для вирішення національних проблем краще підходить сильний лідер, а не демократична система влади.

Україні, як середньорозвиненій європейській державі, необхідно раціонально використати свій інтелектуальний, інноваційний і ресурсний потенціал, щоб не залишитися "глобальним маргіналом" сучасного світу, який позбавлений національної стратегії розвитку, а відтак і власної долі.

Емпіричний шлях пристосування до глобалізації є дуже неефективним і призводить до втрати часу та нових можливостей для розвитку суспільства. Звідси надзвичайно важливого значення для України набуває завдання наукової розробки національної стратегії глобалізації та плану конкретних заходів щодо її реалізації.

Без своєчасного виконання цього завдання неможлива активна участь нашої держави в процесах глобалізації та глобального управління. Необхідно пом'ятати, що, вступивши в глобалізований світ, Україна увійшла в добу глобальної відповідальності. Імператив цієї відповідальності полягає в тому, щоб національні інтереси та проблеми розвитку розглядали в глобальному контексті.